

EXCURSIO

À

LAS GUILLERIAS.

TRADICIONS ORALS Y LITERATURA POPULAR.

Encarregats de la part de tradicions orals y literatura popular en la excursió á las Guillerias projectada y portada á terme per la ASSOCIACIÓ CATALANISTA D' EXCURSIONS CIENTÍFICAS, al donar compte d' aquell treball creyem de nostre deber l' advertir que 'l present no pot esser ni es una Memoria, ni tant sols una colecció de tradicions: passant pels pobles com lo Cassador de la llegenda, es impossible fixar en nostre llibre de notas mes que lleugeras y ben incomplertas impresions, útils no mes baix un sol aspecte: lo de donar á compendre la riquesa incalculable del arxiu oral popular de Catalunya.

Es aquí. poch ó molt, lo recullit en tan agradable excursió:

ARBUCIAS

I. *Nom de la població.*—En alguns documents se troba escrit *Arbuciis*. La tradició diu que ve d' *arbuçay*, lloch plantat d' *arboços*, que's donava al lloch ahont s' establiren

las primeras casas de la vila. En efecte, encara senyalan lo punt ahont hi havia un corpulent *arboç*, al peu de la plassa; ahont avuy hi ha un camí esgraonat pera baixar al rieral ó carrer de Camprodon.

L' escut de la població si hem de deduhirlo del antich sagell que 's troba en son arxiu municipal, es un castell ab tres torras esbeltas, sobre una montanya, y d' ella 'n surten quatre tanyes d' *arboç* de set y tretze fullas respectivament dos á dos, y dintre d' un doble rosari damunt del castell lo nom ARBUCIAS.

II. *Lo bon cassador*.—Conegut en la part del Alt Vallés per *lo mal cassador* y per la vall d' Amer ab lo nom de *lo gran cassador*. S' estava una gran gentada ohint missa en la ermita de Santa Fé, lo dia del aplech, lo 30 de Juliol, y molts tenian d' estarse á fora per no cábrehi, quan lo bon cassador s' adoná de una llebra, que s' alsá del meteix bosch; los seus gossos la rastrejaren, y éll, sense tenir en compte que en aquell moment estavan llevant Déu se tirá á sa persecució. Per cástich de la seva impietat encara corre, passant cada set anys á la nit, sentintse perfectament, segons afirman, lo *clich, clich*, dels cans, y l' *hu, hu*, del *bon cassador* que 'ls aquissa eternament.

Un vellet nos deya á Amer:—«Jo 'l só sentit passar *al gran cassador*; los seus gossos fan *clich, clich*, y éll fa *hu, hu*. Diuhen que passava 'l combregar, y que no va voler parar de cassar. Es clar; sempre hi han hagut plagas. Cada set anys diu que passa. Un dia várem anar ab mon pare á cassar caragols y vaig sentir molta fressa, y vaig dir: —¿Qué es aixó?—Diu: *Lo gran cassador*.»

III. *Las balladoras*.—S' estavan en una era ballant sardanas alguns joves y noyas de Riells del Montseny: fluviol

y tamborino tocavan de bo y mellor, quan s' ensopegá á passar lo combregar. Balladors, balladoras y músichs no pararen, continuá la dansa, y en cástich s' esfonsá la era desapareixent engolits per la terra tots ells. Cada set anys los que passen per allí senten lo fluviol y tamborino que no paran de tocar y una colla de donas que cantan eternament:

Cansada estich, cansada
 cansada de ballar;
 cansada estich, cansada...
 ¡fins que 'l món finará!

Així es tal com ho contan á Arbucias. A Amer la sentirem ab alguna variant de boca del vellet á qui abans nos referim. Segons éll lo fet passá á Lloret Selvatge, prop d' Amer, «en la plassa del poble que encara es esfondrada; los músichs estavan tocant y va passar lo combregar, y per aixó vinga tocar y ballar.» «Era 'l dia de Sant Agustí, y cada any, la meteixa diada, se senten encara, perque no paran de ballar.» «No era en cap era, ni prat, ni cubert, sino á la plassa, que bonas senyals hi quedan...» «Se senten tocar los músichs, sí, la cobla, pero no cantan.»

IV. *En Moragas*.—Per més que'l personatge es rigurosament histórich, no així molts fets llegendaris d' éll que 's contan á Arbucias, ahont se 'l venera com á un héroe. Segons la tradició era un general que manava totas las forsas del Montseny y acabada la guerra després de vensuts los catalans, caygué presoner dels castellans aquell gran home. Mes éll havia promés als seus companys d' armas que si moria tots los seus bens serian repartits entre ells, perque se 'ls tenia com á fills, y un cop á la presó vol-

gué aténir-se á lo promés. La major part de sos capitans eran hereus de las més fortas casas de la comarca ben mal-mesas allavors á conseqüencia de la guerra. Trobá un bon amich que penetrá en la presó, y disfressat ab lo seu vestit pogué sortir En Moragas deixant al seu amich en lo seu lloch baix promesa de que tornaria. Lo brau general repartí sos bens entre 'l seus capitans, y se 'n torná á Barcelona y á la presó ahont havia deixat lo seu amich, qui li pregá que se 'n tornés, que continués combatent per la causa catalana. En Moragas no 'l va voler creure; la sentència seva era ja dictada: havia de morir, no volgué que ningú morís per éll, y va descobrir-se als seus enemichs.

La casa payral de 'n Moragas ja no existeix sino de nom. Entre Arbucias y Sant Hilari s'hi veu un casal renovat en sa major part, conservant, empero, algun trós de paret de lo antich; y per més que la heretat, lo meteix que la casa, pertany avuy á diferents amos, la gent del país designa la masía ab lo meteix nom d' abans: *á Moragas*, com pera dir á la posteritat: aquí va néixer y va apendre d' estimar á Catalunya lo gran general que volgué morir per sa pàtria.

V. *Grau Sa Sala*.—Al sortir de la vila d' Arbucias pel carrer del Estenedor, passada la Font del Palau, se troban las *penyas de Grau Sa Sala* que s' estenen desde 'l molí de Marcús fins al Olivar: allí fou ahont quedaren destrossadas las guardas walonas que havian vingut pera ajudar á Felip V á imposar sa lley á Catalunya. Lo fet se conta de la següent manera:

Se dirigia una columna per l' antich camí de Vich, y estant á las envistas d' Arbucias, s' estranyá 'l gefe de que no 'ls sortís á rebre cap autoritat. Se quedaren á la posada ú hostal de ca 'n Pascual, á mitja hora de la vila, y al cap

de bella estona que 'ls soldats hi eran aparegué 'l batlle d' Arbucias acompanyat d' alguns curiosos, poch avesats encara á veure tropa. A causa de no entendre 'l batlle prou be l' castellá y de no entendre 'l catalá 'l gefe, 's produhí un altercat que termená ab un revés que aquest li ventá al batlle. La nova del afront rebut per la primera autoritat local corregué com lo llamp, de manera que quan lo gefe 's decidí á avansar pera allotjarse en la vila sentí un bell repich de campanas, lo qual li feu creure que tocavan á festa per sa entrada; mes al notar que totas las portas eran tancadas y que en la plassa no s' hi veyá ningú, pensant que era objecte d' una burla 's disposava á castigarla, quan li digueren los seus que se 'ls hi havia tancat la retirada per la part de baix, estant lo Rieral ocupat d' una y altra banda. Doná ordres d' avansar per l' antich camí de Vich, y en lo lloch ahont las duas vessants sembla que volen cloure 'l pás se toparen ab tot un estol de catalans que semblava que eixian de sota terra: la campana d' Arbucias havia cridat á las armas, y las dels pobles vehins havian ben respost. Gran matansa hi hagué de guardas walonas ó walons, com diuhen los de la comarca, quedantne sols cinch ó sis de presoners que 'ls anaren á fusellar á ca 'n Pascual meteix.

D' allavors ensá que 's diu:

Gent d' Arbucias
gent d' astucias
mata walons.

Segons diuhen, en cástich d' aquella feta Felip V imposá una forta contribució á la vila que fins ara del nostre temps no pogué extinguirse del tot.

VI. *Refrà de la comarca.*—A Arbucias solen dir:

Broma á Puigduy,
pluja avuy;
broma á Talrá,
pluja demá.

INSTITUT À LA BIBLIOTECA DEL
MUSEU D' HISTORIA DE BARCELONA

Cap al N. E. hi ha dos turons dels quals lo mes cap al E. s' anomena Puigduy, y 'l coll l' anomenan Talrá. Es un dels més precisos refrans pera profetisar la pluja.

VII. *Lo follet.*—Respecte d' aquest singular *personatge*, vegis lo que 'm deya una dona d' Arbucias:

«*Lo follet* corria també per Arbucias, no fá pas tant temps d' aixó, plantofejava á las criadas, trenava las cuas dels animals y 'ls esquilava, y si no s' alsavan aviat á donárlos hi grana 'ls mossos los maltractava. A las criadas las natxava, y als mossos los hi amagava la roba; etjegava las botas. Pero aixó moltes vegadas podria esser algun *follet* de casa meteix, com va passar en una rectoria sufragánea que hi havia un capellá y la majordona; á la bota del ví bo ja no n' hi acabava d' haver y pensava 'l capellá: «¡Ay qué es estrany! ¡Qué es estrany aixó!» Y diu que era que la majordona tenia una canya y per un forat de darrera la bota se 'l xuclava.»

VIII. *Lo xay.*—A Sant Hilari hi ha una casa que se 'n diu La Casota de la Teyeda; pel temps hi havia hagut un home que 's deya Valenti, y anant de camí 's trobá ab un cabrit molt manyach que 'l seguia, y agafantlo se 'l carregá á coll. Al cap d' unas estonas senti que belava y que un altre cabrit li responia no gayre lluny, y una veu que deya:

—Cabrit, ¿qui 't porta?

—En Valentí de la Casota,

li respongué 'l cabrit que duya á coll, ab lo qual lo Valentí de la Casota conegué que era 'l follet que solia disfressar-se sovint de xay ó cabrit.

Aquesta tradició es molt semblant á la que 's conta á Sant Feliu de Codinas d' un que 's deya Pere Más. Tot es igual menys l' enrahonament, que es:

—¿Ahont vás, cabrás?

—A cavall de 'n Pere Más.

La tradició del follet disfressat de xay se troba també á Arbucias en una altra rondalla; se diu que hi havia alguns xays un dia de Carnestoltas á la nit, y alguns xicots joves després d' haver fet molta broma 'ls trobaren y l' un després del altre anaren pujant sobre 'l mes gros d' ells que s' anava allargant fins que quan los tingué á tots á sobre se 'n aná enlayre quedant esglayats los pobres xicots que 's varen senyar, y 's sentiren rebutats perquè n' enllá, per haverlos deixat anar lo follet.

Igual tradició á Sant Feliu, ab la sola diferencia de que 'l xay es un burro y que tot anant enlayre se 'ls ne portava cap á la balma ahont vivia, que té per nom la Tomba.

IX. *Maús*.— Era un general antich que en defensa de la terra contra 'ls extrangers, quedá abatut y morts gayre bé tots los seus. Ell y l' assistent fugiren per entre 'ls boscos y la fosca feu que l' assistent se perdé. Cap á mitja nit una foguera y fum lo guiá cap á Montsoriu, ahont trobá al seu general que li havia fet aquesta senya y alli fundaren lo castell, y després lo poble.

Es d' advertir que á Arbucias hi ha un carrer que 's diu de Maús, que per tradició del poble es lo més antich de la població, situat en la part més aspra y alta de la meteixa.

Lo castell de Montsoriu. — S' hi conta la meteixa tradició de la mina que en lo castell d' Estolas. Lo rey *moro* va treure peix fresch á taula convidant á dinar al rey sitiador. Lo peix l' anava á pescar á la riera.

SANT PERE DESVALL

X. Conegut per ca'n *Ferrer*. Segons diuhen es la iglesia més antiga de la comarca, anterior á Sant Hilari y á Arbucias.

La clau de Sant Pere. — Té celebritat la clau de la porta de la capella de Sant Pere Desvall per la gran propietat que 's diu que té pera curar lo mal de rabia. Son molts encara que hi portan los gossos á curar ó á pendre 'l preservatiu contra la rabia. No hi ha pór de que 's tornin folls, y si ja ho son se curan posantlos sobre 'l cos la celebrada clau vermella de foch.

SANT HILARI SACALM

XI. *La pedra llarga.* — «Lo pont que hi ha de Sarriá á Gerona 'l feu lo diable; lo diable havia pres á preu fet la obra del pont á cambi del ánima d' una criada que havia d' anar á buscar l' aygua cada dia á Sarriá y havia de passar l' aygua arreu. Digué un dia que 's donaria al diable si en vint y quatre horas havia acabat lo pont. Al punt de la mitja nit havia de quedar fet. Lo diable va afanyarse, pero

al bell punt que tocavan las dotze passava per aquí ab la darrera pedra, y la va deixar caure; aquella pedra falta avuy dia en lo pont y era la darrera.

En una altra pedra d' allí prop hi ha la *petja* del diable, una senyal que té la forma de la petja humana pero molt més gran. Está situada á cosa de 500 metres de la pedra llarga, y 's diu que d' una sola passa se 'n vá aná ahont es la pedra llarga, ab lo qual se pot calcular las passas que fa 'l diable quan li convé anar depressa. »

XII. *La mina dels encantats.* — Es un indret ahont se diu si hi havia gent encantada. Feyan bugada, sentintse molt bé com la rentavan, y quan la havian estesa pera que s' aixugués á la claror de la lluna, 's posavan á ballar. Se diu que un que pot considerarse com lo segon propietari d' aquí Sant Hilari, que allavors era 'l més rich, y 's deya Rovira, com l' hereu que ara hi ha, anava per aquell indret y baixá de cavall, agafá una tobollola de las que estavan á estendre y va marxá. Los encantats li varen corre al darre-
ra, y quan ja l' acabavan d' assolir, que no 'ls hi faltava més que fé 'l pont pera passar la riera, per que no podian tocar á l' aygua, varen tocar la oració, hora en que 'ls encantats han de retirar. Allavors cridáren: «Rovira, guárdala bé, que may més serás pobre.» Tots los anys pel Corpus, á ca 'n Rovira guarneixen una taula ab la tobollola dels encantats á sobre, ahont al passar la professó hi posan la custodia, cantanthi una passada.

Segons sembla, una tradició semblant hi ha á Sant Pere de Torelló.

XIII. *La fossa de la minyona.* — Hi havia una minyona tant valenta que un cop va fer una aposta que aniria á n' aquell lloch ab un cap de mort á una má y una atxa encesa

à l'altra, à plantarhi una estaca, y va quedarhi morta perquè la estaca se la plantà à las faldillas, y quan va voler entornàrsen va creures que era 'l dimoni 'l que la detenia allí.

SUSQUEDA

XIV. *Nom de la població.*—Nostre Senyor quan anava pel mon va passar pel turó de Turonell, perquè aquell dia recorria aqueixas montanyas, y en sent allí, damunt del poble, vejent que Jesús passava de llarch, li va dir Sant Pere:—«Mireu; s' us queda... Y Ell digué:—«Donchs d' avuy endavant se 'n dirà *Susqueda*...»

Pero per aixó no va baixarhi; y pera ponderar lo molt separat que està de tot concurs se diu que per allí ni Jesucrist hi va passar.

XV. *La Torre.*—A la Torre hi vivian uns senyors que feyan baixar los seus fills à estudi à Susqueda, y havian de passar per la riera de Sallent ó de Rupit y un d'ells passant-hi 's va ofegar, y 'ls senyors varen fer fèr lo pont que 'n diuen de Sallent.

XVI. *La pedra de Mieras.*—La meteixa tradició de la *Pedra llarga*; sols que la pedra de Mieras falta al pont de Sallent.

AMER

XVII. *Nom de la població.*—La gent parla de la gran batalla que 'ls cristians lliuràren als moros à Sant Climent, y al retirarse 'ls nostres victoriosos donaren nom à Amer, de plassa, lloch de repós.

XVIII. *La Barroca.*—A Sant Aniol s'hi forma una gorga ó sot ahont hi vivian las bruixas. A n'aquestas bruixas

las varen tirar al sotlligadas ab una cadena y no han sortit may més. Saltavan, ballavan, sortian de nits y tot ballant aplanavan la terra que havian treballat de dias los pagesos.

Lo nom d' aquestas bruixas es *goyas* (gojas.) Un vellet d' Amer nos deya: «Encara hi ha la balma ahont vivian, y 'l *pont de las goyas*, fet de tronchs plantats á distancia en la riera.»

«Era un que jo l' he conegut, que se 'n va anar ab dos companys seus, en Quirse de las Planas y en Guet Aren-gada: váren anar á la Barroca á escarnirlas; ellas cantavan y ballavan, y al cap d' una estona que hi eran, l' un se va trobar á un lloch, l' altre á un altre, y fins á l' endemà de dias no varen poder trobarse. Allí hi ha 'l gorch de las bruixas; encara hi ha la esplanada ahont ballavan prop la gorga y vora la balma en que vivian.

XIX. *Las balladoras*.—(Vegis *Arbucias*.)

XX. *Castell d' Estela*.—Se conta que 'l senyor se menjava las criaturas, y ningú hi vol anar á viure per la mala anomenada que té. «Ni 'l combregar hi vol anar,» nos deya un jove d' Amer; «ademés en aquell castell hi havian los mals usos, y 'l dret de cuixa.»

Pero 'l vellet á qui 'ns referim més amunt rectificá aquets acerts dihent que «en lo castell d' Estela hi havia una criada que tenia obligació de portar una criatura cada dia al castell y cóurela ó guisarla pera la senyora. Un dia li havia de donar lo seu fillol y en comptes de cóure la pobre criatura va escórrar un gós, lo va cóure y li va donar. La senyora se 'l va menjar, y sembla que ho va coneixer que no era una criatura, per lo qual, tement la criada que no li descobris l' engany la va enmatzinar.»

XXI. *Los tres rochs*.—Son en lo terme, prop la ermita

de Sant Roch, ahont se diu que hi ha molts diners amagats. Lo dia de Sant Joan á la nit, diu que se senten los diners. D' aquí la frase popular que 's diu quan algú 's queixa de no tenir diners: «Be fa prou dia llarch: ves á Sant Roch á picarne.»

XXII. *Lo castell d' Estolas.*—Se diu que may pogueren rendir-lo per fam porque hi havia una mina y per allí baixavan á la riera á cercar lo peix. Lo vellet de que abans hem parlat nos deya: «La dona l' ha vista, y encara hi han senyals de aquesta mina; no podian pas rendir-lo; aquella mina anava fins á la riera de Sant Feliu y definia en lo pont de la Torre de Sant Feliu. ¡Té rahó que no podian rendir-lo! A la riera s' hi pesca encara un peix molt bó.»

Heus aquí lo que poguerem recullir en tres dias escasos d' excursió. Seria convenient que 'ls delegats de las Asociacions excursionistas fossen los que recullissen lo que ha tramés la tradició oral, y allavors las excursions serian més profitosas baix aquest punt de vista.

SEBASTIÁ FARNÈS.
